

KUNGO LAKANANI KUNNAFONIW

DNAPLA. UNESCO

Mali - 1992

2) Nimafenw : n'olu ye
hadamadenw ni daabaw ye

3) Falafenw : i n'a fo: binw, jiriw,
dannifenw ni hadamadenw ni daabaw be balo
n'u ye

4) Kungo : kungo yorow bee te kelen
ye : tufin, jetu, fuga, walawala, kotu, kungo
lakananenw, bagangenyoro, an'u jogonnaw.

5) Iiw : ji suguya ka ca : sanji, koji,
kolonji, jisigiyorow, dugujukoroji, baji.

6) Hadamadenw sigiyoro n'u
nilahineyorow : dugu, dukonona, siraw, sugu,
feraw, forow, nakow, kaburudow an'u
jogonnaw. Nin fen kofolen bee sirilen be jogon
na, bawo :

- nimafenw be balo falafenw na,
falafenw yere te ne dugukolo ni ji ka.

- n'i ko kungo, i ko falafenw, i ko
daabaw, i ko ji.

- ji ye mogoya sun ye, ji te yoro min na, balo
te yen.

Zanbugu sigi geleya kunba y'o de
ye. Mun nana n'o geleya in ye?

Kungo tineni hadamadenw fe, o de ye geleya in
kunba ye

II Hadamadenw be kungo tige cogo di ?

1) jiritige.

Tipe don, hadamaden magonafen caman be bo
jiri la, i n'a fo:

- kolon, kolonkalan, dabakala, jelekala,
kurun, mununnan, tobilikedogo, finfin, dunun,
an'u jogonnaw;

- forokurabin, sirabo ani dugu bonyali k'o
sababu ke mogo cayali ye, olu fana si te ke jiritige
ka.

O n'a ta o ta, an ka jiri tige ni hakili ye. O la
, an ka wuli ka se ji ni kungo tigiw ma
(nzoforew) walasa jiritige sariyaw don k'u
labato.

2) Tasumadon

Tasumadon fana ye wale ye min be kungo tipe :

- donsow ka felebotasuma, u ka
sogowusutasuma, u ka marifatasuma;

- musow ka segebuguribotasuma,
dagajenitasuma, finfinbotasuma;

- bagangennaw ka ta, tabadagaminnaw,
dibolaw ni sigaretiminnaw ka tasuma.

O tuma, n'an y'an mago ne
tasuma la kungo kana, an kan'an kodon a
la abada n'an m'a faga puge !

3) Jiridengerenkari ni furabo

Jiridengkari kanma, musow be jiri baron ni bere ye k'a bolow bee farafara. Furabo fana sababu la, mogo caman be jiridiili, a noma n'a bulu bo. Nin wale ninmu bee be se ka ke sababu ye ka jiri faga, k'a silatunun. N'o kera, kungo be tije.

4) dagadilan:

kungo kono, musow be yoro do kerenkere dagajeni kama, falenfen si te je tun o yoro la. O tuma dagadilannusow ka kan k'u ka dagajeniyoro woloma, ka dagajenidibi jo dugu kerefe.

5) Jinogow

Jinogo fana be se ka ke sababu ye ka jiri faga : kangaji, galaji an'u jognaw.

An ka kan ka jinogobonyoro woloma. An ka kan k'a don fana ko senkecogo, baganmaracogo ani an ka kungo laada koro dow lagosili bee be kungo tije.

Nin wale folen ninnu ye Zambugu n'a lamini tije, olu de be ka ke sababu ye k'an ka kungoda caman tije, nka, ferrew be yen ka nin tiji ni ninnu bali. O hukumu kono, musow ka kan k'a don k'u jyoroba be kungo lakanani na.

III Musow jyoroba ye mun ye kungo lakanani na ?

Kungo lakanani na, muso ka kan :

ka jiritige nogoya

ka jiri caman turu k'u ladon

ka jiridengerenkari dabila

ka kungojeni kon

ka dagajeniyoro ni segebuguridilanyoro woloma

ka dagajeniyaro sugandi.

Zanbugu kona, Sunba ni muso tow man'u
timinandiya nin wale ninnu labatoli fe, u
sigiyaro n'a lamini be lakana.

Muso bee ka kan ka waleya ninnu kecogo
numan kunnafoniw jini ji ni kungo kolosibagaw
fe n'o ye nzoforew ye. An k'a don k'olu ka baara
te an pangili don ye, u be an lafaamuya, ka sira
numan don an koro an sigiyaro n'a lamini
lakanani na.

An sigiyaro n'a lamini lakanani feerew ka
ca nzoforew bola.

II FEEREW

An ka kan ka feerew minnu don, k'u
waleya an sigiyaro n'a lamini lakanani na, olu
dow file nin ye:

- gakulu njana
- finfinbo feere kuraw
- nogodigen dilanni
- jinogobonyoro dilanni
- jirisiyenlamoyoro
- ka jiri turu k'a ke sinsan ye
- jiriw ni senefenw baarali kene kelen
na
- dagajenidibi joli

Nin feere folenw na, an bena do ta, k'o
walanwalan walasa bee k'o kecogo numan don:

- Nogo dilanni ani jirisiyenlamoyoro

Nogo dilanni

Nogo dilan kun ye ka da fara dugukolo nafa kan walasa senfenw ka yiriwa, ka forokurabin nogoya, ka dunkafa sabati.

Nogo dilancogo :

Nogo in be dilan dingɛ kono walima dugukolo sinsannen kan.

1) Nogodinge : Nogodinge ka kan ka sen tilemayoro la, nako walima foro kerɛɛ, a kana janya jimayoro la. Nogodinge bonya n'a dogoya be soro nako walima foro kene taari hake de fe.

Ni nako walima forokene te teme taari tilayoro naaninan kan, nogodinge jojan be se ka ke metere kelen ni tila ye, a dunya ye metere tila ye.

Ni nako koorilen don, o kono be ke metere kelen ni tila ye, a dunya ye metere tila ye.

2) Nogo dilannifenw : Nogo be dilan ni fen caman ye : bagan bo, jagasa, bin, sokanmanaman. Ninmu bee be ke nogodinge kono, fo mana, nege ani bele bawo olu te toli.

A be to ka son fo ka se kalo kelen ma. Dogokun fila folo, a be son sijnɛ kelen tile kono, dogokun fila laban kono, a be son sijnɛ fila dogokun kono. I tila o tila a sonni na, i b'a datugun ni bin walima kara ye. Kalo kelen mana dafa, a be se ka ke foro walima nako kono.

Jirisiyenlamoyoro

1) Jirisiyenlamoyoro ye suguya fila ye

- jirisiyenlamoyoro min ni jirisiyen be soro a la sanga ni waati bee.

- jirisiyenlamoyoro min be dilan waati kunkurunnin kama.

2) Jirisiyenlamoyoro ye mun ye?

- yoro don, jiridenw kise walima u kolo be dan yoro min na k'u lamo ka soro

k'u siyen bo k'u turu yoro were la.

3) Jirisiyenlamoyoro labenyoro

a) ka jagasaw ce, k'a sinsan, ka ntegenw dilan, k'u kundama kepe ni dugukolo ye.

b) A ka kan ka ke dugukolo juman
kan, o b'a to :

- jirisiyenw be modiya
 - jirisiyenw ti men u lamoyoro
- la.

c) Jirisiyenlamoyoro ka kan ka dilan
jiriw turuyoro kerefe walasa jirisiyenw donini be
nagoya, an'u donitola kana kari.

d) jirisiyenlamoyoro ka kan ka ke
yoro la ji te ban yoro min na.

4) Minen minnu be ke ka jirisiyenlamoyoro baara
olu file :

Sannikeminenw, buruweti, piki, arato,
daba, sekateri, palan, pelu....

5) Jirisiyen lamonibaaraw

a) Siw danni

Sanni siw ka dan, boga, cencen ani nogo be
nagami jogon na duguma, ka soro k'u ke
ntegenw walima manaforonkiw kona.

b) Danni waati

Siw danni ka kan ka ke waati la, jirisiyenw be se
santimetele tan ni duuru walima mugan soro
cogo min na sanni u boli ce.

Si dancogo ye fila ye : serili ani danni

- Serili : ni jirisiyenw cayara jogon kan, do
be bo ka b'u la walasa u kana jogon degun.

- Danni : danduguw furance be ke
santimetele tan ni duuru ye.

c) Jirisiyen ladoncogo

- Sonni ka kan ka ke sogoma ni wula k'a soro tile
man farin.

- binw boli ka kan ka ke sanga ni waati bee
walasa u kana jirisiyenw nagasi

- suma ka kan ka ke jirisiyenw kurna walasa tile
kan'u ja.

d) baganw ni fennenamaw keleli :
janw ni fennenamafaganw bi bila o tipenifenw
ne.

e) Jirisiyenw be waati min ke u
lamoyoro la

- jirisiyen minnu be ke ntegin kono, olu be
san kelen ke sann'u ka bo k'a turu.

- jirisiyen minnu be ke manafoorokoniw
kono, olu be kalo woro ke sann'u
turu tuma ce.

